

Потенціал банківських установ України у стимулюванні економічного зростання у постконфліктний період

Присвячено вивченню потенціалу банківських установ України у стимулюванні економічного зростання у постконфліктний період. Метою дослідження є визначення проблем зміцнення фінансового потенціалу держави на основі розвитку банківської системи та надання пропозиції щодо їх вирішення.

Оцінено динаміку ключових показників (активи, власний капітал, надані кредити) розвитку банківської системи України у 2007–2016 рр., порівняно якість кредитної інформації та захист кредитних операцій та охоплення економічних агентів кредитними реєстрами в Україні, Польщі та Білорусі у 2012–2017 рр.

Результати критичного аналізу публікацій з даної тематики дали можливість окреслити основні проблеми банківської діяльності у постконфліктний період, а також надати рекомендації щодо зміцнення фінансового потенціалу держави на основі розвитку банківської системи.

Не залишилось поза увагою дослідження визначення основних інструментів впливу банківської системи на фінансовий потенціал держави.

Ключові слова: банки; банківська система; військовий конфлікт; фінанси; фінансовий потенціал.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження потенціалу банківської системи пов'язана з її ключовою роллю у перерозподілі фінансових ресурсів у національній економіці та зарубіжним досвідом участі банків у подоланні наслідків військових конфліктів. З огляду на це перспективною виглядає оцінка поточних позицій банківської системи України як основи для її подальшого розвитку та стимулювання економічного зростання по завершенню бойових дій.

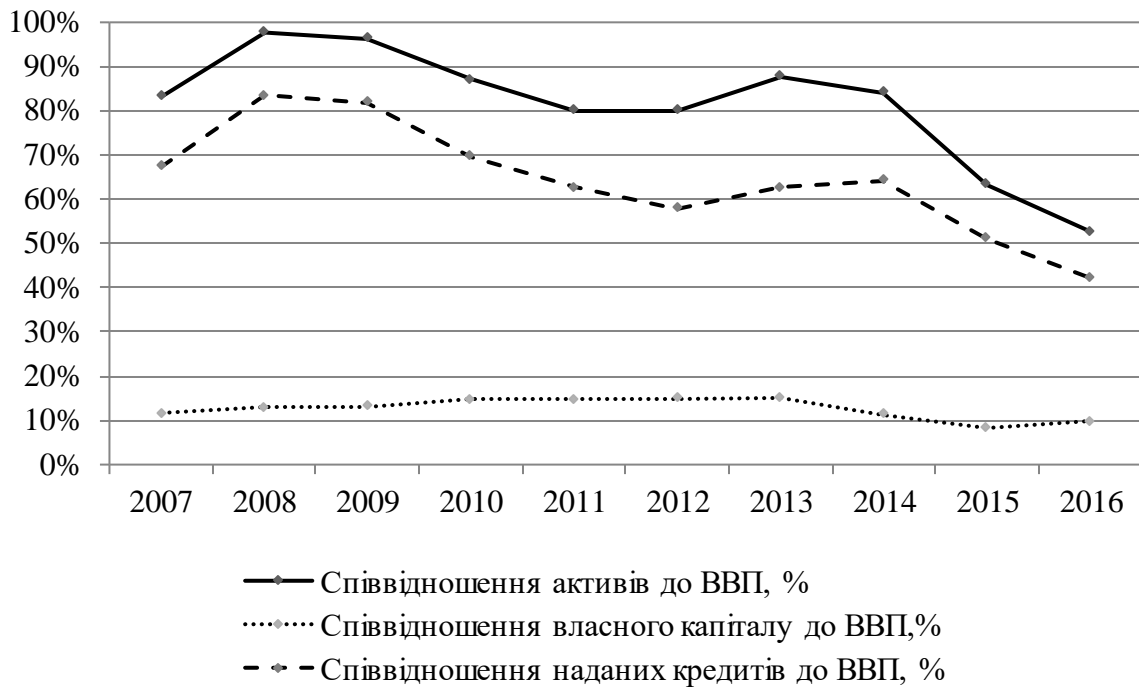
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі банківських установ у постконфліктному відновленні економіки розглядалися у публікаціях окремих зарубіжних дослідників (D.Dod та J.Smith [1], I.Elbadawi та R.Soto [2], Å.Lönnberg [3]). Зазначена проблематика почала привертати увагу вітчизняних науковців з початком військового конфлікту у 2014 р., і зокрема, розглядалась у роботах В.В. Анімісова [5], А.Славка [9] та інших дослідників.

У той же час недостатньо вирішеним залишається питання визначення ймовірних проблем розвитку банківської системи по завершенню військового конфлікту, окреслення можливих шляхів їх вирішення, а також впливу банківської системи на фінансовий потенціал держави у постконфліктний період.

Метою дослідження є визначення проблем зміцнення фінансового потенціалу держави на основі розвитку банківської системи та надання пропозиції щодо їх вирішення.

Основні результати дослідження. Оцінюючи ключові показники діяльності комерційних банків, варто зазначити що тенденція до зниження співвідношення їх активів та наданих кредитів до ВВП – відбувалась з 83,17 % та 67,34 % у 2007 р. до 52,72 % та 42,21 % у 2016 р., відповідно, (рис. 1), при цьому максимальні значення за аналізований період спостерігались напередодні фінансової кризи у 2008 р., а мінімальні – у 2016 р. Менш динамічною була зміна частки власного капіталу банків у ВВП – так вона скоротилась із 11,61 % до 9,85 % у 2016 р., порівняно з 2007 р. Крім того, відбулося зростання частки іноземного капіталу у статутних капіталах банків з 35,0 % до 55,5 % відповідно, зумовлене виходом з ринку установ переважно українського походження, що не виконували встановлені вимоги до банківської діяльності.

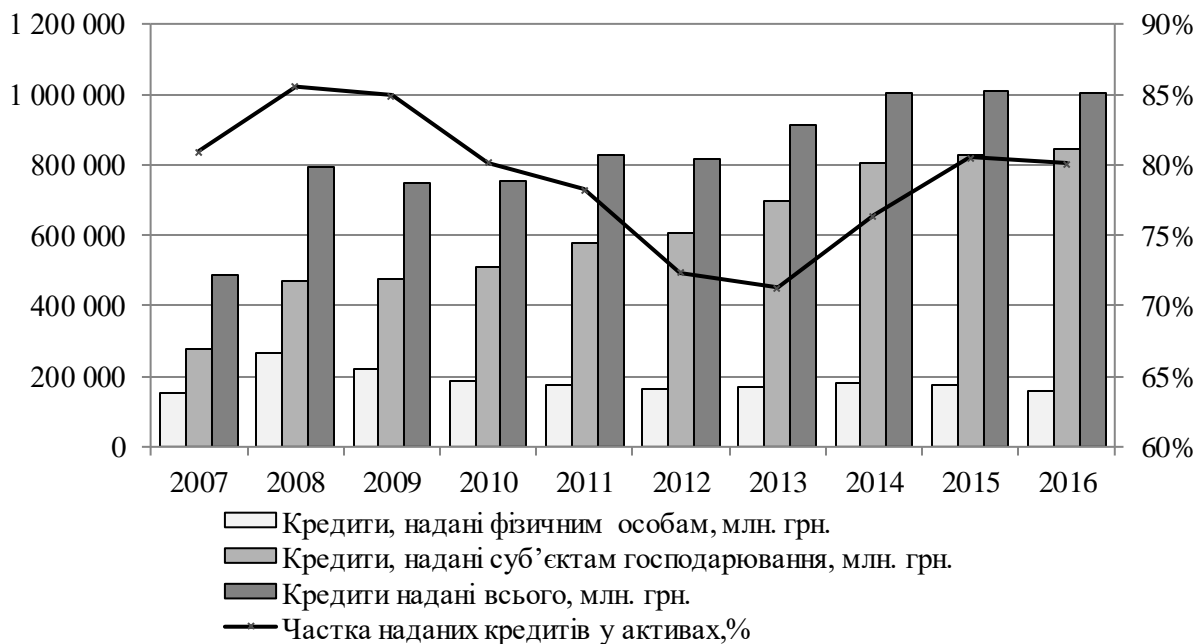
Розглядаючи абсолютні значення наданих комерційними банками кредитів, у тому числі суб'єктам господарювання та фізичним особам, варто зазначити, що поступове зростання портфелів кредитів корпоративним клієнтам більше, ніж втричі з 276 184 млн. грн. у 2007 р. до 847 092 млн. грн. у 2016 р. (рис. 2), на протипагу різкому скороченню виданих фізичним особам кредитів після 2008 року. Саме після фінансової кризи спостерігалось скорочення частки наданих кредитів у активах у 2008-2013 рр., і лише після 2014 р. почалося її зростання.

Джерело: розраховано на основі даних НБУ

Рис. 1. Співвідношення активів, власного капіталу та наданих кредитів банків до ВВП в Україні протягом 2007–2016 рр., %

Відповідно до дослідження «Doing Business 2018», приватний сектор в Україні практично не охоплений державним кредитним реєстром, у той же час приватні бюро кредитних історій акумулювали інформацію про 14,6 млн. фізичних осіб та 130 тис. юридичних осіб-позичальників, а загальний рівень охоплення кредитними бюро становив 47,3 % позичальників [1, с. 42]. Хоча цей індикатор і демонструє позитивне зростання, починаючи з 2012 р. (табл. 1), він все одно поступається аналогічним значенням у Польщі (85,7 %). В Україні також практично був відсутній державний кредитний реєстр, який, до прикладу в Республіці Білорусь охоплює 72,2 % дорослого населення, і лише у 2017 р. було здійснено реальні кроки щодо запуску Кредитного реєстру Національного банку України.

Джерело: розраховано на основі даних НБУ

Рис. 2. Надані банками кредити в Україні у 2007–2016 рр.

Таблиця 1

Індикатори легкості ведення бізнесу (напрямок «Отримання кредиту»)

Країна	Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	Індекс кредитної інформації від 0 до 10 ¹	4	4	4	7	7	7
Білорусь	Індекс кредитної інформації від 0 до 10 ¹	5	5	5	6	7	7
Польща	Індекс кредитної інформації від 0 до 10 ¹	6	6	6	8	8	8
Україна	Індекс рівня захисту кредитних операцій від 0 до 6 ²	9	9	9	8	8	8
Білорусь	Індекс рівня захисту кредитних операцій від 0 до 6 ²	3	3	3	2	2	3
Польща	Індекс рівня захисту кредитних операцій від 0 до 6 ²	9	9	9	7	7	7
Україна	Охоплення кредитним бюро (% дорослого населення)	10,1	17	23,3	36,7	40	47,3
Білорусь	Охоплення кредитним бюро (% дорослого населення)	0	0	0	0	0	0
Польща	Охоплення кредитним бюро (% дорослого населення)	91,7	74,8	76,9	91	92,5	85,7
Україна	Охоплення кредитним реєстром (% дорослого населення)	0	0	0	0	0	0
Білорусь	Охоплення кредитним реєстром (% дорослого населення)	33,5	49,5	56,2	66,9	70,1	72,2
Польща	Охоплення кредитним реєстром (% дорослого населення)	0	0	0	0	0	0

Примітка¹. У 2015–2017 рр. використовується нова шкала (від 0 до 12) та змінено методологію оцінки.Примітка². У 2015–2017 рр. використовується нова шкала (від 0 до 8) та змінено методологію оцінки

Джерело: побудовано автором на основі даних проекту «Doing Business»

У той же час індекс кредитної інформації, що оцінює ефективність правил і практики, які впливають на охоплення, обсяг і доступність кредитної інформації, а також індекс рівня захисту кредитних операцій (визначає рівень законодавчого захисту прав кредиторів та позичальників) в Україні відповідає рівню розвинених країн [1].

На даний момент кредитування приватного сектору, окрім погіршення фінансового стану вітчизняних підприємств та громадян, обмежується ще й слабкою ресурсною базою комерційних банків та відносно високим рівнем прибутковості державних цінних паперів. За таких умов слухними є пропозиції Д.М. Гладких, викладені у аналітичній записці «Ризики та ключові напрямки посткризового відновлення банківської системи України» [7, с. 17], та передбачають обмеження доходності та обсягів випуску державних облігацій та депозитних сертифікатів НБУ для перенаправлення банківських ресурсів на потреби реального сектору економіки, а також поетапне підвищення суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами фізичних осіб до 100 тис. євро як ключового чиннику активізації залучення заощаджень населення до банківської системи.

При цьому з метою мінімізації ризику фінансування майбутніх виплат за рахунок державного бюджету автор рекомендує, щоб збільшений розмір гарантій належав лише до нових строкових вкладів [7, с. 17], що, на мою думку, може викликати дострокове розірвання старих депозитних договорів та їх переоформлення на нових умовах, якщо не призводить до суттєвих фінансових втрат для клієнтів.

За підрахунками експертів, суттєва частина банківських активів та депозитів була зосереджена в Донецькій та Луганській областях – сумарно приблизно 6 % від загального обсягу активів та 10 % депозитів фізичних осіб [8, с. 65]. Особливої уваги надано вирішенню питання контролю за заставним майном у районах, тимчасово непідконтрольних уряду України.

Загальна невизначеність та високий рівень ризику в регіонах, безпосередньо наближених до зони конфлікту, зумовлюють досить обережний підхід банківських установ до оцінки кредитоспроможності наявних та потенційних позичальників. Крім того, з огляду на взаємозв'язки між підприємствами на території, безпосередньо постраждалій від бойових дій, та бізнесом з іншими регіонами України, існує ймовірність того, що обидві групи могли виступати у ролі гарантів та поручителів у кредитних відносинах. Відповідно до цього, досить перспективним є вдосконалення аналітичного забезпечення проведення оцінки кредитоспроможності позичальників з урахуванням позабалансових ризиків, що

часткового було здійснено у дисертації В.Г. Виговського [6], у той же час автор сконцентрував свою увагу на позабалансових зобов'язаннях та їх впливі на фінансовий стан, оминувши при цьому надані позичальникам гарантії.

Таким чином, на даний момент потенціал банківської системи використовується неефективно, про що свідчить участь окремих банків у незаконних схемах з відмивання коштів та активному кредитуванні пов'язаних осіб, загальне погіршення рівня фінансової стійкості та значна частка держави у банківському капіталі. З огляду на важливість даного виду фінансових інститутів у подоланні наслідків військових конфліктів про, що свідчить досвід інших країн, доцільним виглядає продовження тих реформ, що мають місце на ринку, зокрема, розкриття інформації про власників банків, посилення вимог щодо достатності капіталу тощо.

На мою думку, основними напрямками зміцнення фінансового потенціалу держави під впливом банківської системи є прискорення руху фінансових ресурсів, спрощення доступу економічних агентів та протидія фінансуванню тероризму. Шляхом проектування виявлених тенденцій та перешкод для нормального функціонування банківських систем на майбутній постконфліктний період, з урахуванням рівня розвитку вітчизняної банківської галузі, притаманних їм дисбалансів та особливостей, було визначено такі ймовірні проблеми зміцнення фінансового потенціалу та можливі шляхи їх вирішення (рис. 3).

Однією з перших проблем у цій сфері ймовірно буде обмежена практика безготівкових розрахунків на користь готівкових, у т.ч. й у іноземній валюті, та бартерних операцій. Вирішення цього питання вбачаємо у посиленні обмежень на розрахунки між фізичними особами, розвитку інноваційних технологій для здійснення платежів, зокрема, за допомогою мобільних пристроїв, як це відбувалося в Кенії, про що ми згадували у попередніх публікаціях, спрощенні можливостей для міжнародних розрахунків, особливо пов'язаних з експортом товарів та послуг, та оновленні національної платіжної системи для забезпечення безготівкового обігу на звільнених територіях.

Не менш важливою перешкодою для зміцнення фінансового потенціалу держави може бути значна валютна нестабільність та високі девальваційні та інфляційні очікування економічних агентів. Окрім продовження практики нарощення золотовалютних резервів та інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадян, яку зараз запроваджує центральний банк та провідні комерційні банки, доцільним виглядає диференціація максимальної суми відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладами, залежно від їх строку та валюти, що дозволить створити передумови для стимулювання громадян до розміщення своїх заощаджень у гривні та на більш тривалий період, з одночасним витісненням з позицій іноземних валют.

Цілком ймовірною є також ускладнення адекватної оцінки фінансового стану окремих категорій позичальників, зокрема, демобілізованих, населення та підприємств із звільнених територій. У таких умовах, поряд із розвитком інформаційної бази кредитних історій, перспективною є розробка аналітичного забезпечення для оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання, з урахуванням відмінностей між веденням бухгалтерського обліку і складання звітності, відповідно, до та під час окупації території.

З огляду на вітчизняний досвід розвитку фінансового ринку в умовах складних суспільних трансформацій цілком очікуваним буде високий рівень недовіри до фінансових установ, у тому числі й банків, для чого необхідно вжити заходи із посилення банківського нагляду, зокрема, через посилення ролі стрес-тестування та залежно від обраного режиму грошово-кредитної політики і макроекономічних прогнозів у роботі центрального банку, та підвищення прозорості діяльності комерційних банків в цілому.

Найбільш критичною, проблемою для зміцнення фінансового потенціалу держави може стати відокремленість регіональних елементів банківських систем на звільнених територіях від національної банківської системи. Практичні проблеми в цьому напрямку ймовірно будуть пов'язані з затримкою у перереєстрації прав власності та інших документів, що може гальмувати кредитування на місцевому рівні, невизначеним статусом депозитних та кредитних договорів у період окупації.

З огляду на це доцільним є зосередження особливої уваги банківськими установами на звільнених територіях (від введення куратора з центрального банку до переходу установи у державну власність та її приватизацією в майбутньому), розгляд можливості ведення пільгових вимог щодо формування резервів за активними операціями для банківських установ, орієнтованих на обслуговування місцевої економіки, розробка варіантів із переоформлення переукладених до звільнення території договорів з банківськими установами, відповідно до вітчизняного законодавства, а також перегляд мінімальної суми вкладу для фізичних осіб. Крім того, у разі введення на тимчасово непідконтрольних владі України територіях нових грошових одиниць необхідним буде визначення їх статусу та порядку обміну на гривню після відновлення територіальної цілісності.

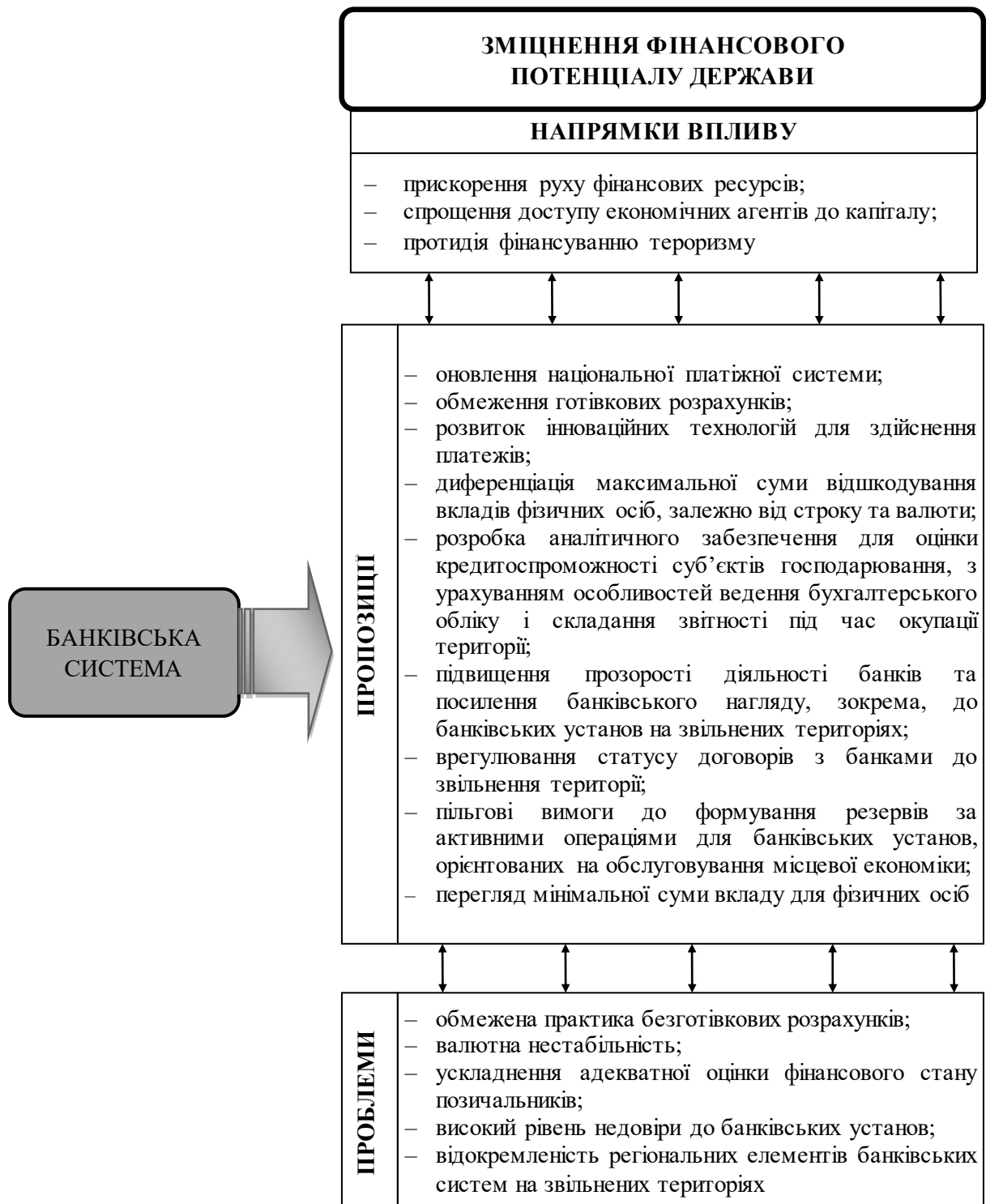

Рис. 3. Проблеми зміцнення фінансового потенціалу держави на основі розвитку банківської системи та шляхи їх вирішення

Висновки. Таким чином, банківська система відіграє важливу роль у розвитку фінансового потенціалу держави, у той же час у постконфліктних умовах можуть загостритися проблеми, характерні як для економіки мирного часу, так і спричинені впливом військового конфлікту. На основі вивчення зарубіжного досвіду та врахування національної специфіки було визначено ймовірні перешкоди для зміцнення фінансової системи, а також запропоновано можливі шляхи їх вирішення, в той же час остаточні результати врегулювання конфлікту можуть внести суттєві корективи у зазначені рекомендації.

Список використаної літератури:

1. *Dod D.A. Guide to Economic Growth in Post-Conflict Countries / D.Dod, J.Smith.* – Access mode : http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnado408.pdf/.
2. *Doing Business 2018 Ukraine.* – Access mode : <http://russian.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Profiles/Country/UKR.pdf>.
3. *Elbadawi I. Exchange Rate Regimes for Post-Conflict Recovery / I.Elbadawi, R.Soto.* – Access mode : <https://erf.org.eg/wp-content/uploads/2014/03/748.pdf>.
4. *Lönnberg Å. Restoring and Transforming Payments and Banking Systems in Post-Conflict Economies / Å.Lönnberg // International Monetary Fund.* – Access mode : <https://www.imf.org/external/np/leg/sem/2002/cdmfl/en%20lomb.pdf>.
5. *Polchanov A. Coordination of state fiscal and monetary policy the in the context of post-conflict recovery / A.Polchanov // Accounting and Financial Control.* – 2017. – Vol. 1. – No. 2. –P. 19–28. – Access mode : <https://kozmenkopublishing.com/component/zoo/coordination-of-state-fiscal-and-monetary-policy-the-in-the-context-of-post-conflict-recovery>.
6. *Анісімов В.В. Банківська система Криму в умовах окупації Російською Федерацією / В.В. Анісімов // Фінансовий простір.* – 2015. – № 3. – С. 21–30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_3_4.
7. *Виговський В.Г. Розвиток аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання : дис. ... : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит» / В.Г.Виговський.* – Житомир : ЖДТУ, 2017. – 276 с.
8. *Гладких Д.М. Ризики та ключові напрями посткризового відновлення банківської системи України / Д.М. Гладких [Електронний ресурс].* – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bank_sustem-93e11.pdf.
9. *Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на східній Україні. Ч. II : звіти за компонентами [Електронний ресурс].* – Режим доступу : http://www.un.org.ua/images/documents/3766/RPA_V2_Ukr_.pdf.
10. *Славко А. Особливості регулювання банківських відносин за умов дії режиму окупованої території та режиму проведення антитерористичної операції / А.Славко // Підприємництво, господарство і право.* – 2016. – № 3. – С. 110–115.

References:

1. *Dod, D. and Smith, J. (2009), «A Guide to Economic Growth in Post-Conflict Countries», available at: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnado408.pdf*
2. *Doing Business Ukraine (2018), available at: <http://russian.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Profiles/Country/UKR.pdf>*
3. *Elbadawi, I. and Soto, R. (2013), «Exchange Rate Regimes for Post-Conflict Recovery», available at: <https://erf.org.eg/wp-content/uploads/2014/03/748.pdf>*
4. *Lönnberg, Å. (2002), «Restoring and Transforming Payments and Banking Systems in Post-Conflict Economies», International Monetary Fund. available at: <https://www.imf.org/external/np/leg/sem/2002/cdmfl/en%20lomb.pdf>*
5. *Polchanov, A. (2017), «Coordination of state fiscal and monetary policy the in the context of post-conflict recovery», *Accounting and Financial Control*, Vol. 1, No. 2, pp. 19–28, available at: <https://kozmenkopublishing.com/component/zoo/coordination-of-state-fiscal-and-monetary-policy-the-in-the-context-of-post-conflict-recovery>*
6. *Anisimov, V.V. (2015), «Bankiv'ska systema Krymu v umovah okupacii' Rosijs'koju Federacijeu», *Finansovyj prostir*, No. 3, pp. 21–30, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_3_4*
7. *Vygovsky, V.G. (2017). Development of analytical providing assessment of solvency of business entities. Abstract of Ph.D. dissertation, Accounting, analysis and audit, Zhytomyr State Technological University, Zhytomyr, Ukraine.*
8. *Gladkyh, D.M. (2016), «Ryzyky ta ključovi naprjamy postkryzovogo vidnovlennja bankiv'skoi' systemy Ukraïny», available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bank_sustem-93e11.pdf*
9. *Recovery and peacebuilding assessment analysis of crisis impacts and needs in Eastern Ukraine (2015), P. II: Full component reports, available at: http://www.un.org.ua/images/documents/3766/RPA_V2_Ukr_.pdf*
10. *Slavko, A. (2016), «Osoblyvosti reguljuvannja bankiv's'kyh vidnosyn za umov dii' rezhymu okupovanoi' terytorii' ta rezhymu provedennja antyterorystychnoi' operacii'», *Pidpryjemnytvo, gospodarstvo i pravo*, No. 3, pp. 110–115.*

ПОЛЧАНОВ Андрій Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- фінансовий ринок;
- постконфліктна економіка;
- страховий менеджмент.

E-mail: polchanov@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2018.